

Powiedzieć „hipokryta” po grecku, hebrajsku i arabsku

Fabrizio A. PENNACCHIETTI

Streszczenie

W artykule¹ zarysowano etymologię terminu „hipokryta” w języku greckim, hebrajskim i arabskim. Zajmuje on szczególną pozycję wśród wielu wywodzących się z języka greckiego „europeizmów”, które przejęły znaczenie nieco lub bardzo odmienne od tego potwierdzonego w klasycznej literaturze greckiej. Ustalono podobieństwa między słowem „hipokryta” i terminami równoważnymi, które powtarzają się w hebrajskim biblijnym, post-biblijnym i w językach ekumeny islamskiej. „Hipokryta” jest terminem fundamentalnie związanym z monoteistyczną percepcją świata. Poruszono problem identyfikacji terminu hebrajskiego *hānēf*. To słowo przeszło semantyczną ewolucję, nie mniej głęboką niż *hupokritēs*. W odróżnieniu od europeizmu „hipokryta”, który się zlaicyzował”, *munāfiq*, odpowiednik arabski, nigdy się nie uwolnił od swojego znaczenia religijnego.

Słowa kluczowe: *hipokryta, grecki, hebrajski, arabski*

Fabrizio Angelo PENNACCHIETTI emerytowany profesor Uniwersytetu w Turynie, członek Akademii Nauk w Turynie oraz Akademio Internacia de la Sciencoj. Jako epigrafik brał udział w misjach archeologicznych w Turcji, na Malcie i w Iraku. Zajmuje się epigrafiką grecką, punicko-feniczką i aramejską, dialektologią neo-aramejską, semickim językoznawstwem porównawczym, głównie historią składni języków semickich. Wybrane publikacje: *Il ladrone e il cherubino*, Torino 1993; *Susanna nel deserto*, Torino 1998; *Three mirrors for two Biblical ladies. Susanna and the Queen of Sheba*, Piscataway, NJ, USA, 2006.

E-MAIL: fabrizio.a.pennacchietti@gmail.com

WWW: <http://www.fapennacchietti.it>

¹ Artykuł został zaprezentowany w języku włoskim pod tytułem *Dirsi 'ipocrita' in greco, ebraico e arabo*, w tomie *James Joyce: Whence, Whither and How. Studies in Honour of Carla Vaglio. Studi in onore di Carla Vaglio*, G. Cortese, G. Ferreccio, M. T. Giaveri, T. Prudente (red.), Edizioni dell'Orso, Alessandria 2015, ss. 257–267. Przekład polski opracowany przez Grażynę Bąkowską-Czerner i Rafała Czernera publikowany za zgodą autora i wydawnictwa.

– You’re a hypocrite, O’Keeffe, he said. And Dixon is a smiler.
By hell, I think that’s a good literary expression.
J. Joyce, *A Portrait of the Artist as a Young Man*

1 Hipokryta w języku greckim

Przekłady Starego Testamentu, od Septuaginty (od III do I wieku p.n.e., cf. *Set-tanta* 2012) do Teodocjona (I wiek n.e.), Akwili (III w. n.e.) i Symmachusa (II w. n.e.), a przede wszystkim zredagowanie po grecku Nowego Testamentu, dały podwaliny pod epokową przemianę języka greckiego: będący wyrazem cywilizacji i duchowości politeistycznej, grecki zaczął się od teraz zapowiadać jako najważniejszy nośnik judeochrześcijańskiej duchowości monoteistycznej, aby uformować według siebie wszystkie języki Europy, z jednej strony za pośrednictwem chrześcijańskiej łaciny, z drugiej poprzez starocerkiewno-słowiański.

W ciągu kilku stuleci semantyka i frazeologia „języka Sema” zostały zatem przeniesione do leksyki „języka Jafeta”²: w skrócie, w epoce hellenistycznej i później imperialnej ważny element ducha semickiego był transponowany do indoeuropejskich form językowych. *Koinè* Lewantu stworzyło w ten sposób podwaliny semantyczne i frazeologiczne związku lingwistycznego zdefiniowanego przez Beniamina L. Whorfa jako *Standard Average European*, wyabstrahowanego ze wszystkich języków używanych przez przedstawicieli cywilizacji zachodniej³.

² M. Harl et al. (eds.), *La Bible grecque des Septante. Du Judaïsme hellénistique au Christianisme ancien*.

³ Nazwa *Standard Average European* (SAE) została zaproponowana przez B. L. Whorfa (*The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language*, ss. 75–93) i przyjęta przez M. Haspelmatha (*The European linguistic area: Standard Average European*, ss. 1492–1510) w odniesieniu tylko do cech morfologicznych i morfosyntaktycznych, które w różnym stopniu występują w językach europejskich; J. Blau (*The Renaissance of Modern Hebrew and Modern Standard Arabic: parallels and differences in the revival of two Semitic languages*) zwrócił natomiast uwagę na to, że obecnie również języki nieeuropejskie, takie jak hebrajski i arabski, dzielą z językami SAE trwałe dziedzictwo frazeologiczne i leksykalne na zasadzie kalki.

Wśród wielu wywodzących się z języka greckiego „europeizmów”⁴, które przejęły znaczenie nieco lub bardzo odmienne od tego potwierdzonego w klasycznej literaturze greckiej, szczególną pozycję zajmuje termin „hipokryta”. Poprzez łacińskie *hypocrita* czy *hypocrites* „mim, aktor”, wywodzi się on od greckiego *hupokrités*, którego historia zostanie tutaj zarysowana. Należy przede wszystkim wskazać podobieństwa między słowem „hipokryta” i terminami równoważnymi, które powtarzają się w hebrajskim biblijnym i post-biblijnym i w językach ekumeny islamskiej lub też „innego Zachodu”⁵; trzeba ustalić, jak świat muzułmański jawi się przez fakt uczestniczenia w tym samym źródle monoteistycznego judeochrześcijaństwa.

„Hipokryta” jest terminem fundamentalnie związanym z monoteistyczną percepcją świata. Jego podstawowe znaczenie to nie, jak chcą słowniki, „symulant postaw lub uczuć wzorcowych”⁶ ani ten, „kto symuluje dobre cechy i cnoty, żeby oszukiwać czy zyskiwać przychyłność kogoś”⁷, ale ten, „kto symuluje, że jest oddanym wyznawcą objawionej religii i przestrzega jej przykazań”. Co więcej, według Brunona Zucchellego, który *hupokrités* poświęcił naukową monografię⁸, hipokrytą w pierwszej kolejności jest ten, kto w „obiektywnej sprzeczności” z samym sobą, odrzucając „przyjęcie prawdziwej istoty” własnej religii, udaje nauczyciela wiary i sędziego współbraci⁹. Zrozumiałe jest zatem powtórzenie użycia wyrazu *hipokryta*, które Ewangelie przypisują Jezusowi w sporach z uczonymi i faryzeuszami podczas przywoływania świadectwa proroka Izajasza: „Ten lud czci mnie wargami, lecz sercem swym daleko jest ode Mnie. Ale czci mnie na próżno, ucząc zasad podanych przez ludzi”¹⁰.

⁴ Termin leksykologiczny *europeizm* „słowa i wyrażenia wspólne dla większości języków europejskich” został wprowadzony przez Giacoma Leopardiego w nieukończonym szkicu *Parallelo delle cinque lingue* (cf. H. Steinert, *Giacomo Leopardis Sprachansichten. Seine Aufzeichnungen zum Italienischen und der "Parallelo delle cinque lingue"* (1817–1829). Spośród europeizmów pochodzenia greckiego moglibyśmy przytoczyć przykładowo następujące: *anioł, apostoł, biblia, charyzma, Chrystus, diakon, diabeł, dogmat, epistoła, ikona, idol, laicki, pneuma, psyche, profeta, prozelit, psalm* i ewangelia.

⁵ G. Scarcia, *Il volto di Adamo. Islam: la questione estetica nell'altro Occidente*.

⁶ G. O. Devoto, C. Gian, *Dizionario della lingua italiana*, s. 1211.

⁷ T. De Mauro, *Dizionario italiano*, s. 1294.

⁸ B. Zucchelli, *ΥΠΟΚΡΙΤΗΣ. Origine e storia del termine*, s. 1962.

⁹ *Ibidem*, ss. 92, 94, 96. Monografia Zuchellego dzieli się na cztery rozdziały: I, „Il valore fondamentale el'uso più antico” (ss. 9–27); II, „L'uso nella terminologia teatrale” (ss. 29–55); III, „L' *hupókrisis* drammatica e oratoria” (ss. 57–73); IV, „L' *hupókrisis* come inganno” (ss. 75–96). Cf. ss. 90–96 odnośnie do używania czasownika *hupokrinesthai* i jego pochodnych w Piśmie Świętym.

¹⁰ *Biblia Jerozolimska* Izajasz 29:13; Psalm 78:36–37; Mateusz 15:8–9; Marek 7:6–7.

W słownictwie greckim *hupokrités* wraz z *hupókrisis* i z czasownikiem *hupokrinesthai* stanowią rodzinę terminów, które podobnie jak kilka innych, doświadczyły głębokiej ewolucji semantycznej. W poematach homeryckich *hupokrinesthai* czasami znaczy „interpretować”, innym razem „odpowiadać”. Aby pogodzić te dwa wyraźnie niespójne znaczenia, Zucchelli¹¹ postulował, by „wypowiedzieć się w pewnej kwestii czy propozycji”, w której przedmiot wyrażałby „w formie ostatecznej wewnętrzne przekonanie, owoc nie tylko dojrzałej refleksji, ale także nauki i intuicji”. Wyjaśniłoby się tym sposobem wykorzystanie formy medialnej czasownika i obecność przedrostka *hupo*-¹². Jednak w V wieku p.n.e. znaczenie „odpowiedzieć, powtórzyć” *hupokrinesthai* zwyciężyło w użyciu powszechnym¹³. Niemniej jednak znaczenie „interpretować” pozostało w pochodnym *hupokrités*, tak trwale, że Platon w *Timajosie* 72B wciąż uznaje jeszcze jego znaczenie „interpretator (przepowiedni)”¹⁴. Z drugiej strony prawdopodobnie zastosowanie trójmianu *hupokrinesthai*, *hupókrisis* i *hupokrités* w terminologii teatralnej w znaczeniu odpowiednio „odgrywać rolę”, „recytacja” i „aktor”¹⁵, wiązałoby się raczej z dawnym znaczeniem „interpretować” niż „odpowiadać”. Prawdą jest, że *hupokrités* jako „aktor” został wyjaśniony w sensie „ten, który odpowiada chórowi”, ponieważ we wczesnej tragedii właśnie chór odgrywał główną rolę¹⁶. Zucchelli¹⁷ jednak przekonująco argumentował, że *hupokrités* „aktor” był rzeczywiście „interpretatorem spektaklu dramatycznego”, przyjmując normy mimetyczne typowe dla antycznej recytacji rapsodycznej. Warto pamiętać, że *hupokrités* już wprowadzony do użycia językowego w jedynym znaczeniu „aktora” pozostał wolny od semantycznej dewaluacji, która począwszy od IV wieku p.n.e., obciążała czasownik *hupokrinesthai* znaczeniami coraz bardziej pejoratywnymi, od „udawać, symulować, naśladować” aż do „fałszować” i „oszukiwać”¹⁸.

¹¹ B. Zucchelli, op. cit., s. 71.

¹² Cf. B. Zucchelli, op. cit., s. 9. W tym przypadku przedrostek *hupo*- tworzyłby temat czasownika *krin* – „wybrać; sądzić” sposób działania „z głębi, z tajemnicy duszy”.

¹³ Ibidem, s. 22.

¹⁴ L. Rocci, *Vocabolario greco italiano*, ss. 1914–1915). *Hypokrités* jest morfologicznie i semantycznie zbliżony do *prophētēs* „profeta”, woryginalie „który ma zadanie mówić publicznie”, również jako interpretator natchniony przez wyrocznie czy po prostu jako herold wyścigów (Cf. ibidem, s. 1614).

¹⁵ L. Rocci, op. cit., ss. 1914–1915.

¹⁶ B. Zucchelli, op. cit., s. 29.

¹⁷ Ibidem, s. 40.

¹⁸ L. Rocci, op. cit., s. 1915.

2 Hipokryta w języku hebrajskim

Powstaje teraz problem identyfikacji terminu hebrajskiego, który począwszy od tłumaczeń na grecki Starego Testamentu, stał się *hupokrités* dla wyrażania w obecnym tego słowa znaczeniu pojęcia „hipokryta”. Warto zauważyć, że jakkolwiek może się to wydawać paradoksalne, w całym hebrajskim *korpusie* Starego Testamentu nie istnieje ani jedno słowo, które oznaczałoby „hipokrytę”, ani chociażby jedna postać przedstawiona jako taka. Nie można jednak wątpić, że grecko-bliskowschodni żydowscy tłumacze, wybierając *hupokrités*, odnieśli się do dobrze zdefiniowanego słowa hebrajskiego *ḥānēf*. To słowo przeszło semantyczną ewolucję nie mniej głęboką niż *hupokrités*. Dla prześledzenia pierwotnego znaczenia konieczne jest, jak to często bywa, sięgnięcie do dobrego słownika arabskiego, języka północno-semickiego, tak samo jak hebrajski konserwatywnego, ale pod wieloma względami znacznie bardziej niż język Biblii. Tutaj najbardziej trafnymi leksemami, które współdziela rdzeń /HNF/ z *ḥānēf*, są czasownik *ḥanafa* (*yaḥnifu*) „zginać z jednej strony, pochylać się” i przymiotnik *ahnaf* „koślawy, ze stopami wykrzywionymi na zewnątrz”¹⁹. To przekonało Paula Joüona²⁰ do postulowania dla *ḥānēf* pierwotnego znaczenia „qui se détourne du bien, de la Loi”. W języku greckim rzeczywiście *ḥānēf* był z zasady tłumaczony na *ánomos*, *paránomos* i *asebés*, przymiotniki o znaczeniu „niegodziwy”. Odmienny pogląd prezentował Franz Zorell²¹, który uważał, że *ḥānēf* („peccato maculatus”, od którego bierze się „improbus, nefarius”²² to przymiotnik odsłowny związany z pierwotnymi pojęciami „plamić” i „profanować” (cf. Izajasz 24:5).

Poza tym w post-biblijnym hebrajskim, prawdopodobnie pod wpływem aramejskiego żydowskiego²³, *ḥānēf* został semantycznie odwrócony: od „niegodziwy” czy „niewierny”, czyli „ten, kto nie ma wiary w Boga i ignoruje jego przykazania” (według Joüona), *ḥānēf* przeszedł w „zdradliwy, niegodny zaufania” i w rezultacie zyskał znaczenie „symulant”. Ponadto są do niego

¹⁹ R. Traini, *Vocabolario Arabo-Italiano*, s. 251.

²⁰ P. Joüona, *Hypókrités dans l'Évangile et hébreu ḥānēf*, ss. 315–316; B. Zucchelli, op. cit., s. 91, przypis 53.

²¹ F. Zorell, *Lexicon Hebraicum et Aramaicum Veteris Testamenti*.

²² Ibidem, s. 255.

²³ Chrześcijański aramejski i w szczególności syryjski pochodzą od korzenia /HNF/, terminu *ḥanpā* „poganin, bałwochwalca”, przeniesionego następnie do chrześcijańskiego arabskiego w formie *ḥanaḥī*, natomiast muzułmański arabski pochodzi od /HNF/, antonimu *ḥanīf* „monoteista; wyznawca religii Abrahama” (R. Traini, op. cit., s. 251).

również dołączone, w jakiś sposób powiązane z nim znaczenia, „pochlebca” i „oszust”. Rezultatem jest to, że obecnie w słownikach *ḥānēf* jest notowany zarówno w rozumieniu starotestamentowym („niegodziwy, grzeszny”), jak też w jednym lub kilku znaczeniach post-biblijnych („symulant, pochlebca, oszust”)²⁴.

Na zakończenie autonomicznego procesu semantycznej ewolucji *hupokritēs* w języku greckim i *ḥānēf* w hebrajskim – ten ostatni pod naciskiem aramejskiego żydowskiego²⁵ – dojrzała w środowisku zhellenizowanych Żydów Egiptu i Lewantu zbieżność *hupokritēs* „aktor” z *ḥānēf* „symulant”. Z tego zatem zrodziło się w świadomości językowej owego środowiska i nie później niż w II wieku p.n.e. przekonanie o równoważności dwóch słów w pogardliwym znaczeniu „komediant”. Pojawił się jednak fakt nieprzewidywalny. Pomimo wspomnianego już braku w *korpusie* starotestamentowym postaci definiowanych jako „hipokryci”, zarówno w Septuagincie, jak i u Akwili, Symmachusa i Teodocjona, w pewnych przypadkach pojawił się *hupokritēs* dla tłumaczenia *ḥānēf*, podczas gdy kontekst wymagałby *ánomos*, *paránomos* lub *asebēs* „niegodziwy”²⁶. Rzecz może być przypisana zjawisku mechanicznego tłumaczenia przez ludzi, dla których *ḥānēf* oznaczało już tylko „symulanta”. Najwyraźniej św. Hieronim, wierny nakazowi poszukiwania *hebraica veritas*, odtworzył automatycznie w *Wulgacie* ten sam błąd²⁷.

²⁴ M. Jastrow (*A dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic literature*, s. 485): *ḥānēf* „hypocrite, flatterer, faithless; arbitrary, fickle”; E. A. Levenston, R. Sivan (*The Megiddo modern dictionary Hebrew–English*, s. 279): *ḥānēf* „flatterer, toady, fawner; hypocrite, evildoer, sinner”; Artom (*Vocabolario ebraico–italiano*, s. 275): *ḥānēf* „peccatore” i „adulatore”. Dalman (*Aramäisch – neuhebräisches Handwörterbuch zu Targum, Talmud und Midrasch*), Sokoloff (*A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*) ani Sokoloff (*A Dictionary of Jewish Babilonian Aramaic of the Talmudic and Geonic Periods*) nie odnotowują tego terminu. Cytują oni w zamian rzeczowniki i czasowniki z tego samego rdzenia, pokrewne „pochlebstw”, „oszustw” i „hipokryzji”. U Artoma (op. cit., s. 275) abstrakcyjny rzeczownik *ḥānuppā*, pokrewny *ḥānēf*, jest tłumaczony jako „pochlebstwo, hipokryzja, kłamstwo, oszustwo”, podczas gdy w biblijnym hebrajskim oznaczał po prostu „niegodziwość”.

²⁵ W post-biblijnym hebrajskim przyjęto konkretny termin dla „pochlebcy”, wywodząc z tego samego rdzenia *ḥānēf*, /HNF/ przymiotnik o typowo aramejskiej formie *ḥanfān*, „pochlebca”, *ḥanfānit* „pochlebczyni” (M. E. Artom, op. cit., s. 275).

²⁶ Niewłaściwe użycie *hupokritēs* występuje u Hioba 15:34 w znaczeniu „niegodziwy” (*Akwila i Teodocjon*), 20:5 w znaczeniu „perwersyjny” (*Akwila*), 34:30 w znaczeniu „niegodziwy” (*Septuaginta*) i 36:13 w znaczeniu „perwersyjny [chętnie]” (*Septuaginta i Teodocjon*); w Księdze Przysłów 11:9 w znaczeniu „niegodziwy” (*Akwila, Symmachus i Teodocjon*) i w Księdze Izajasza 33:14 w znaczeniu „niegodziwy” (*Akwila, Symmachus i Teodocjon*) (Hatch – Redpath 1954: 1414).

²⁷ W *Wulgacie* święty Hieronim przekłada *ḥānēf* jako „hipokrytę” w Księdze Hioba 15:34, 20:5,

Są to więc ewangelie²⁸, grecki *korpus* literacki, który po raz pierwszy usankcjonował udaną semantyczną równoważność *ḥānēf* i *hupokritēs*, inaugurując dla drugiego z terminów znaczenie „hipokryta, symulant”.

W związku z tym interesujące będzie sprawdzenie, jak Delitzsch, luterński teolog, który w 1877 roku przetłumaczył na hebrajski Nowy Testament, wyraził *hupokritēs* „hipokryta” w języku hebrajskim. Podczas gdy grecki tekst prezentuje liczbę mnogą *hupokritaí*, on używa imiesłowowego sformułowania *ma'āmîdēy [hap-]pānîm*, co dosłownie oznacza „ci, którzy wkładają na twarz”. Jest to wyrażenie idiomatyczne, typowo semickie i o takiej ogólności, że nadaje się do różnorodnych odczytań²⁹. W naszym przypadku oznacza ono „tych, którzy przyjmują pewien wygląd, aby obnosić cechy, które nie są ich własnymi” lub prościej „tych, którzy nadają sobie wygląd kogoś innego”³⁰. Wydaje mi się, że Delitzsch przy wyborze tego wyrażenia inspirował się tym, w jaki sposób *Peszitta*, przekład Biblii na język syryjski, wyraża pojęcie „hipokryci”, czyli właśnie „ci, którzy przybierają twarz (kogoś innego)”: *nāsbay b-'appē*. To wyrażenie jest jednak niejasne, ponieważ oznacza albo „symulować”, albo „spojrzeć życzliwie”, albo wreszcie „być stronnikiem (powiedziane o sędzi)”³¹.

W greckim tekście Nowego Testamentu *hupokritēs* w liczbie pojedynczej występuje tylko u Mateusza 7:5, natomiast w *Peszicie* liczba pojedyncza, wy-

Księżde Izajasza 34:30 i 33:14, natomiast tłumaczy go jako „symulanta” w Księżde Hioba 36:13 i Księżde Przysłów 11:9.

²⁸ K. Aland, (*Vollständige Konkordanz zum griechischen Neuen Testament*, s. 1300): *hupokritēs*: Mateusz 6:2, 6:5, 6:16, 7:5, 15:7, 16:3, 22:18, 23:13, 23:14, 23:15, 23:23, 23:25, 23:27, 23:29, 24:51; Marek 7:6; Łukasz 6:42, 11:44, 12:56, 13:15.

²⁹ Na przykład w 2 Księżde Królewskiej 8:11 z tym samym czasownikiem *ma'āmîdēy (pānîm)* pojawia się wyrażenie *way-ya'mēd et-pānā(y)* „włożył na twarz” w znaczeniu „utkwilił wzrok”. Termin aramejski *massab b-'appē* „przybrać twarz” (K. Brockelmann, *Lexicon syriacum*, s. 433) dał językowi greckiemu kalkę *prósōpon lambánein* „przybrać twarz” lub „faworyzować, być stronnikiem”, potwierdzoną już w Septuagincie, na przykład w Księżde Malchiasza 1:8 i 2:9, a także rzeczownik *prosōpolēmpsía* „poplecznictwo, stronnictwo”, patrz: listy do Rzymian 2:11, Efezjan 6:9, Kolosan 3:25 i św. Jakuba 2:1, (L. Rocci, op. cit., s. 1609; K. Aland, op. cit., s. 1181).

³⁰ Bardziej wyraźnym sformulowaniem *ma'āmîdēy [hap-]pānîm* w liczbie pojedynczej jest w post-biblijnym hebrajskim *ham-ma'āmîd pānēy šaddîq wā-yāšār* „który wkłada na twarz świętego i uczciwego” (Y. Choueka, *Rav-Milim, a Comprehensive Dictionary of Modern Hebrew*, s. 1386). Segment *ham-* stanowi rodzajnik określony.

³¹ Zobaczymy na przykład w syryjskiej Księżde Rodzaju 19:21 *hā nesbet b-appayk āp b-petgāma hānā* „poparłem cię również w tym”, po hebrajsku *nāšā'tî pānēkā gam l-ad-dābār haz-zeh*; Księga Rodzaju 32:21 *kbār nessab b-appay* „może mnie przyjmie łaskawie”, w hebrajskim *ūlay yiššā' pānāy* (K. Brockelmann, op. cit., ss. 432–433).

rażona przez *nāseb b-'appê* „hipokryta”, pojawia się także u Łukasza 13:15. Lokując w liczbie pojedynczej mnogą liczbę od Łukasza 13:15, Delitzsch ewidentnie podąża za wersją syryjską, ale w obu przypadkach przekłada *hupokrités* na termin z post-biblijnego hebrajskiego: *šābûa'* [tzavúa] „hipokryta”, dosłownie „malowany, kolorowany”. Dla wyjaśnienia pochodzenia tego „neologizmu” byłoby naturalne powiązać go ze znaną klątwą Jezusa zapisaną w Ewangelii Mateusza 23:27: „Biada wam, uczeni w Piśmie i faryzeusze, obłudnicy! Bo podobni jesteście do grobów pobielanych!”. Ale czyniąc tak, wyjdziemy zupełnie na manowce. Użycie przymiotnika „malowany, kolorowany” dla wyrażenia idei „hipokryty” rodzi się przez ekstrapolację z Księgi Jeremiasza, dokładnie z werseku 12:9, uważanego za nieprawdziwy przez krytykę tekstową niezwyklej kombinacji pojęć *'ayit šābûa'* „malowany ptak drapieżny”³². Wyjęty z kontekstu segment *'ayit šābûa'*, opuszczony w wyrażeniu *ke-'ayit šābûa'* „jak malowany ptak drapieżny”, stał się odpowiednikiem naszego „jak wilk w owczej skórze”³³. Nie przypadkiem termin *'Ayit šābûa'* został wybrany jako tytuł jednej z pierwszych powieści w języku neohebrajskim (1858), napisanej przez Abrahama Mapu (1808–1867)³⁴. Jest bowiem tak, że samo wspomnienie przymiotnika *šābûa'* „malowany” wystarczyło, by oznaczać „hipokrytę”. Od *šābûa'* „malowany” > „hipokryta” neohebrajski uzyskał bowiem abstrakcyjne *šbi'ût* [tzviút] „hipokryzję”³⁵. To wyjaśnia wybór Delitzscha, aby przetłumaczyć *hupokrités* Mateusza 7:5 i *hupokritaí* Łukasza 13:15 jako *šābûa'*.

Ale neohebrajski dysponuje innymi terminami oznaczającymi „hipokrytę”. Synonimem *šābûa'* najlepiej charakteryzowanym w sensie religijnym

³² Hebrajski termin *'ayit* wydaje się ogólnie oznaczać drapieżnego ptaka lub sępa. Obecnie w języku neohebrajskim *'ayit* zaczęło oznaczać „orla”. W Księdze Jeremiasza 12:9 kombinacja *'ayit šābûa'* została wyjaśniona przez średniowiecznych egzegetów, np. Rashiego z Troyes (1040–1105) jako „ptak poplamiony krwią”, ale nie jest jasne, czy krew, która go plami, kwalifikuje go jako drapieżnika, czy jako ofiarę innych drapieżników. Dziś woli się ją interpretować jako „ptaka z kolorowymi skrzydłami” (Y. Choueka, op. cit., s. 1386). Z tego powodu *Biblia Jerozolimska* (Jr 12:9) tłumaczy *'ayit šābûa'* jako „pstry ptak”, zaś u Artoma (op. cit., s. 630) jest to „drapieżny ptak z kolorowymi piórami”.

³³ M. E. Artom (op. cit., s. 630) przypisuje wyobrażeniu *'ayit šābûa'* sens przenośny „zła, które przechodzi w dobro”.

³⁴ Tytuł powieści brzmi po angielsku „Painted vulture” lub po prostu „Hypocrite”, odnosząc się do zniewagi, jaką w XIX w. litewscy Żydzi „oświeceniowcy” kierowali do ultraortodoksyjnych Żydów, którzy oskarżali ich o bezbożność.

³⁵ M. E. Artom, op. cit., s. 720.

jest *mithassēd* [mitkhaséd]³⁶, dosłownie „ten, który podszywa się pod *hāsīd* [khasīd]”, czyli za osobę pobożną. Prawdopodobnie jest to kalka z niemieckiego *Scheinheiliger* „fałszywy święty” lub „obludnik, bigot”³⁷, synonim terminu *Heuchler* „hipokryta, symulant”³⁸. Wzięło się to ze świata niemieckiego lub jidysz centralnej i wschodniej Europy, skąd pochodzi największa fala założycieli państwa Izrael, którzy w przyszłości posługiwali się językiem neohebrajskim.

Dla „hipokryty” najbardziej neutralnym, a zatem bez konotacji religijnych, synonimem jest natomiast *dû-parşûfi*, przymiotnik, który w ogólnym sensie odpowiada pojęciu „dwulicowy”³⁹. Również w tym przypadku można rozważyć hipotezę, że mamy do czynienia z kalką z języka diaspory, najpewniej słowiańskiego⁴⁰, nawet jeżeli wyrażenia najbardziej go przypominające odnajduje się w językach niesemickiego Bliskiego Wschodu⁴¹.

3 Hipokryta w języku arabskim

Na osobne omówienie zasługuje odpowiednik „hipokryty” w języku arabskim i językach „islamskich”.

W odróżnieniu od europeizmu „hipokryta”, który się zlaicyzował, przechodząc od pierwotnego znaczenia tego, „kto symuluje, że jest oddanym wy-

³⁶ Levenston, Sivan (op. cit., s. 542). *Mithassēd* jest morfologicznie podobny do arabskiego *mutanabbī* „który twierdzi, że jest prorokiem (*nabī*)”.

³⁷ Wyrażenia takie jak *Scheinheiligen* w znaczeniu „hipokryta” można znaleźć w Europie i poza nią, na całym obszarze będącym niegdyś pod wpływem kultury niemieckiej, na przykład w afrykanerskim (*skynheilige*), węgierskim (*álszent*), litewskim (*šventeiva*) i fińskim (*tekopyhä*).

³⁸ Niemiecki termin *Heuchler* przeszedł semantyczny rozwój częściowo podobny do rozwoju terminu *hānēf* w post-biblijnym hebrajskim („symulować” i „schlebiać”), bo sam Luter, poza Biblią, używa czasownika *heucheln* „być hipokrytą, symulować, udawać” w rozumieniu „wkraść się w łaskę kogoś, zjednać sobie czyjaś przychylność, powiedzieć komuś to, co chce usłyszeć” (J. Grimm, W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, s. 1281). Obecnie w neohebrajskim „schlebiać” to *haḥānīf* lub *hiḥānēf* – czasowniki pochodzące od *hānēf*.

³⁹ O. Achiasaf, *Dizionario pratico bilingue ebraico-italiano italiano-ebraico. Traslitterazione completa*, s. 203.

⁴⁰ W wielu językach bałtosłowiańskich, na przykład w rosyjskim *licemér* i litewskim *veidmainis*, termin określający „hipokrytę” składa się z pierwszego znaczącego segmentu „twarz” (rosyjskie *lice-* i litewskie *veid-*) oraz tematu czasownika oznaczającego „zmieniać” (rosyjskie *mien-jat*, z dysymilacją ostatniej spółgłoski rdzeniowej, i litewskie *main-yti*): „ten, który zmienia oblicze”. Dziękuję Mario Enriettiemu za tę informację.

⁴¹ Zobaczmy odpowiedniki *dōrū*, dosłownie „dwie-twarze”, perskiego oraz *ikiyüzlü kimse* „osoba o dwóch twarzach” tureckiego.

znawcą objawionej religii i przestrzega przykazań”, do „symulującego postawy lub uczucia wzorcowe”, *munāfiq*, odpowiednik arabski, nigdy się nie uwolnił od swojego znaczenia religijnego. *Munāfiq* został w istocie zdefiniowany jako „ten, kto ukrywa swoje *kufr* (niewiarę/bezbożność) w sercu i manifestuje swoją wiarę językiem”⁴². Tak jak „hipokryta” rodzi się i utwierdza w Ewangelii, przede wszystkim Mateusza, tak *munāfiq* rodzi się i utwierdza w Koranie. W świętej księdze islamu taki termin jest używany 33 razy⁴³ a w liczbie mnogiej rodzaju męskiego występuje również jako tytuł sury LXIII: *Al-munāfiqūna* „Obłudnicy”.

Dla terminu *munāfiq* nie można wysledzić historii poprzedzającej jego pierwsze poświadczenie w Koranie⁴⁴. Posługując się wyłącznie leksyką arabską, nie daje się bowiem odtworzyć pierwotnego znaczenia rdzenia /NFQ/, od którego pochodzi, zważywszy, że jego znaczeniami są: 1) „wydawać pieniądze” [*istanfaqa*], „wystawić na sprzedaż” [*naffaqa*]; „być łatwo sprzedany (towar)” [*nafaqa*]; „być wydane (pieniądze)” [*nafiqa*]; 2) „marnotrawić, wpaść w biedę trwoniąc” [*anfaqa*]; 3) „oddać się czemuś” [*tanaffaqa*]; 4) „symulować, udawać, prowadzić podwójną grę” [*nāfaqa*]; 5) „wejść do tunelu lub z niego wyjść, wyciągnąć z tunelu” [*intafaqa*]. Piąte znaczenie jest związane z faktem, że od /NFQ/ pochodzą również rzeczowniki *nafaq* „jama, tunel, przejście podziemne” oraz *nāfiqā*’ (warianty *nufaqa* i *nufaqa*’) „tunel skoczka pustynnego”.

To właśnie na podstawie tego ostatniego słowa al-Ġāhiz (781–868/869) w encyklopedii *Kitāb al-Hayawan* „Księga zwierząt” zaproponował etymologię *munāfiq*⁴⁵. Wychodzi ona od stwierdzenia, że skoczek pustynny czy też

⁴² Cf. *Munğid* (L. Maalouf, *al-Munğid fi l-luğa wa-l-’adab wa-l-’ilm*, s. 828): *man satara al-kufr bi-qalbihi wa-’azhara al-’imān bi-lisānihi*. W celu potwierdzenia tego znaczenia zobacz werseety koraniczne 4:142: „Zaprawdę, obłudnicy starają się oszukać Boga, lecz to On jest Tym, który ich zmyli. Kiedy stają do modlitwy, to podnoszą się leniwie i tak, by ich ludzie widzieli, i mało wspominają Boga”; 9:64: „Obawiają się obłudnicy, że będzie przeciwko nim zesłana *sura*, która obwieści im, co jest w ich sercach” i 63:2: „Oni wzięli sobie swoje przysięgi jako puklerz i odsunęli się od drogi Boga” (*Koran* s. 1986).

⁴³ Termin *munāfiq* „hipokryta” pojawia się 27 razy w liczbie mnogiej rodzaju męskiego (*munāfiqūn/in*) w wersetach: 4:62; 4:88; 4:138; 4:140; 4:142; 4:145; 8:49; 9:64; 9:67; 9:67; 9:68; 9:73; 9:101; 29:11; 33:1; 33:12; 33:24; 33:48; 33:60; 33:73; 48:6; 57:13; 63:1; 63:1; 63:7; 63:8; 66:9; i pięciokrotnie w liczbie mnogiej rodzaju żeńskiego (*munāfiqāt*) w wersetach 9:67; 9:68; 33:73; 48:6; 57:13, cf. G. L. Flügel (*Concordantiae Corani Arabicae*, ss. 198–199).

⁴⁴ Według arabskiego uczonego al-Ġāhiza (VIII–IX w.) pojęcie *munāfiq* nie istniało przed islamem, cf. *Kitāb al-ḥayawān* (1988, tom V: ss. 279–280).

⁴⁵ Cf. *Kitāb al-ḥayawān* (1988, tom V: ss. 279–280); *Munğid* (L. Maalouf, op. cit., s. 828): *an-nifāq*:

podskoczek egipski (*Jaculus jaculus*) ukrywa latem wejście do tunelu (*nāfiqā'*) swojej nory dla zapobieżenia wnikaniu nadmiernego ciepła i dla zachowania wilgoci. Tymczasem wejścia do opuszczonych tuneli w pobliżu pozostają otwarte. Takie zachowanie małego gryzonia zostało zinterpretowane jako przykład postawy hipokryty, który pozostawia na widoku powierzchowne aspekty swojej osobowości, ale jej wnętrze utrzymuje dobrze ukryte. Zaletą tej etymologii jest przysłowiowa pomysłowość, ale niestety nie jest ona wiarygodna. Badania porównawcze leksyki języków semickich pozwalają być może lepiej zrozumieć, jakie jest pojęcie dzielone przez wszystkie różnorodne struktury sylabiczne, które rdzeń /NFQ/ przybiera w języku arabskim. Idąc pod prąd znaczeniom wymienionym powyżej, sędzę, że w rzeczywistości można by domyślać się pojęcia „wyjść, wypływać, odejść, brać początek”, które wyrażone jest po syryjsku, jak też w innych językach aramejskich wywodzących się z tego samego źródła⁴⁶. Od /NPQ/ pochodzą w syryjskim zarówno czasowniki przechodnie („wypuścić, wydać”), jak i nieprzechodnie lub w stronie biernej („wyjść” i „zostać wydany”), które wystarczająco wyjaśniają genezę wszystkich znaczeń wcześniej przytaczanych: „wydać towar” > „wystawić go na sprzedaż, rozprowadzić go”; „wyprowadzić, wydać pieniądze” > „wydać je, trwonić je”; „wymyślić, wystąpić, wyjść z czymś” > „odać się czemuś”; „wyjść na kogoś” > „podszyć się pod kogoś” > „symulować, udawać, być hipokrytą, prowadzić podwójną grę”. Z drugiej strony w języku arabskim inaczej nie wytłumaczyłoby się rzeczownika *nafaq* „nora, tunel, przejście podziemne” (cf. syryjskie *nepqā* „kopalnia”⁴⁷), pierwotnie wyobrażającego jaskinię utworzoną przez rozlanie się ciekłu wodnego (cf. syryjskie *mapqānā d-mayyā* „źródło”, dosłownie „wyciek wody”⁴⁸).

Podsumowując, arabski termin *munāfiq* „hipokryta, symulant” zdaje się pochodzić od znaczenia „który udaje kogoś innego”, w szczególności chodzi tu o „osobę, która udaje, że jest pobożnym muzułmaninem i ściśle przestrzega nakazów *Sharī'i*”, religijnego prawa islamu.

fi'l almunāfiq wa-huwa muštaqq min nāfiqā' al-yarbū' li-'anna šāhibahu yaktumu hilāfa mā yuzhiru „Hipokryzja (*nifaq*) jest tym, co sprawia, że jest się hipokrytą (*munāfiq*). Pochodzi od słowa tunel (*nāfiqā'*, w liczbie mnogiej *nawāfiq*) skoczka pustynnego, ponieważ ten ostatni ukrywa (wszystko) z wyjątkiem tego, co okazuje”; *an-nāfiqā': ihdā ġiḥarat al-yarbū' yaktumuhā wa-yuzhiru ġayrahā* „Tunel jest norą skoczka pustynnego, którą ten utrzymuje ukrytą, podczas gdy pozostawia na widoku inną”.

⁴⁶ K. Brockelmann, op. cit., ss. 438–440.

⁴⁷ Ibidem, s. 439.

⁴⁸ Ibidem, s. 440.

Aby wyrazić najbardziej „świeckie” pojęcie „hipokryty”, czyli po prostu „postawy symulanta postaw i uczuć wzorowych”, arabski i języki „islamskie”, takie jak perski i turecki, uciekają się do różnych synonimów, na przykład arabski *murā'in*⁴⁹, dosłownie „ten, kto się popisuje”, turecki *mūrai* i *ikiyüzlü*⁵⁰ oraz perski *sālūs*⁵¹, *riyākār*⁵², *mozawwer*⁵³, i *dōrū*⁵⁴. Ale właśnie w języku perskim *munāfiq* (*monāfeq*) doznał w użyciu powszechnym wyjątkowego odwrócenia semantycznego. Obok znaczenia koranicznego, które brzmi jak ciężka nagana skierowana z góry ku dołowi, od instytucji religijnej do wiernego muzułmanina, który udaje szacunek do *Shari'i*, *monāfeq* uzyskał wysoce uwłaczające znaczenie „donosiciela”, („Gleisner, Ohrenbläser, Zuträger”⁵⁵; „an informer”⁵⁶; „fidenuncisto”⁵⁷), człowieka, który denuncjuje władzy islamskiej, od dołu do góry, słabe przestrzeganie islamu przez jednego ze swoich współbraci. Termin *monāfeq* obraca się zatem przeciwko temu, kto rości sobie prawo do oceniania poziomu religijności innych. Hipokrytą w tym momencie nie jest już tylko *Scheinheiliger*, fałszywy święty, ale podle indywiduum zagrażające bezpieczeństwu bliźniego, który może zostać oskarżony o *kufra* – „bezbożność”.

Oto zatem, jak wznosi się w locie według scenariusza już nie żydowskiego, ale muzułmańskiego *ayiṭ ṣābūa* Jeremiasza 12:9 i Abrahama Mapu, „orzeł o wielobarwnych skrzydłach”, który pod uspokajającym pięknem swej niezwykłej liberii dobrze ukrywa drapieżny instynkt przeciwko nieszkodliwym hipokrytom, „skoczkom pustynnym” etymologii al-Ġāhiza.

⁴⁹ R. Traini, op. cit., s. 415.

⁵⁰ Redhouse *English Turkish Dictionary*, s. 478.

⁵¹ F. J. Steingass, *A comprehensive Persian – English dictionary: including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature*, s. 643.

⁵² Ibidem, s. 601.

⁵³ Ibidem, s. 1223.

⁵⁴ Ibidem, s. 543.

⁵⁵ J. T. Zenker, *Türkisch – Arabisch – Persisches Handwörterbuch*, s. 882.

⁵⁶ F. J. Steingass, op. cit., s. 1319.

⁵⁷ B. Samimy B., *Persa Esperanta Vortaro*, s. 626.

Bibliografia

1. ACHIASAF O., *Dizionario pratico bilingue ebraico-italiano italiano-ebraico. Traslitterazione completa*, Israel: Ed. Prolog – Giuntina, Rosh Ha'ayin 2010.
2. ALAND K., *Vollständige Konkordanz zum griechischen Neuen Testament*, Band 1., Teil 2. Walter de Gruyter, Berlin – New York 1983.
3. ARTOM M. E., *Vocabolario ebraico-italiano*, Fondazione per la Gioventù Ebraica, Roma 1965.
4. *Biblia Jerozolimska*, Pismo Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych – Biblia Tysiąclecia, wyd. 5, Pallottinum, Poznań 2000.
5. BLAU J., *The Renaissance of Modern Hebrew and Modern Standard Arabic: parallels and differences in the revival of two Semitic languages*, University of California Press (UC Near Eastern Studies, vol. 18), Berkeley 1981.
6. BROCKELMANN K., *Lexicon syriacum*, Georg Olms Verlagsbuchhandlung, Hildesheim 1966 (Halle 1928).
7. BROWN F. D., SAMUEL R. B., CHARLES A., *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament with an appendix containing the Biblical Aramaic*, Clarendon Press, Oxford 1977, (pierwsze wyd. 1907).
8. CHOUKA Y., *Rav-Milim, a Comprehensive Dictionary of Modern Hebrew*, Center for Educational Technology, Bar-Ilan University, Ramat Gan 1997.
9. DALMAN G. H., *Aramäisch – neuhebräisches Handwörterbuch zu Targum, Talmud und Midrasch*, J. Kauffmann, Frankfurt am Main 1987.
10. DE MAURO T., *Dizionario italiano*, 2 voll., Paravia Bruno Mondadori editore, Verona 2000.
11. DEVOTO G. O., GIAN C., *Dizionario della lingua italiana*, Le Monnier, Firenze 1971.
12. FLÜGEL G. L., *Concordantiae Corani Arabicae*, editio stereotypa, Sumtibus et typis Caroli Tauchnitii, Lipsiae 1842.
13. GRIMM J., GRIMM W., *Deutsches Wörterbuch*, 4. Band, 2. Abtheilung, S. Hirzel, Leipzig 1877.
14. HASPELMATH M., *The European linguistic area: Standard Average European [w:] Language Typology and Language Universals*, (*Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*, Vol. 20.2), M. Haspelmath (red.), De Gruyter, Berlin, 2001, ss. 1492–1510.

15. HATCH E. R., HENRY A., *A concordance to the Septuagint and the other Greek versions of the Old Testament (including the apocryphal books)*, Vol. II., Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz 1954.
16. HARL M. et al. (eds.), *La Bible grecque des Septante. Du Judaïsme hellénistique au Christianisme ancien*, 2 ed., Paris 1994.
17. *Kitāb al-ḥayawān di al-Ġāḥiẓ* (red. ‘Abd as-Salām Muḥammad Hārūn), vol. V., Dār al-ğil, Beirut 1988.
18. JASTROW M., *A dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic literature*, Verlag Choneb, New York – Berlin 1926.
19. JOÜON P., *Hypókritēs dans l’Évangile et hébreu ḥānēf*, „Recherches de Science Religieuse” 20 (1930), ss. 312–316.
20. *Koran*. Z arabskiego przełożył i komentarzem opatrzył Józef Bielawski, PIW, Warszawa 1986.
21. *La Bibbia dei Settanta*. Opera in quattro volumi diretta da Paolo Sacchi in collaborazione con Corrado Martone, vol. I *Pentateuco* (2012), vol. II *Libri storici* (w druku), vol. III *Libri poetici* (2013), vol. IV *Profeti*, (w druku), Morcelliana, Brescia.
22. *La Bibbia di Gerusalemme*, EDB – Borla, Bologna 1974.
23. LEVENSTON E. A., SIVAN R., *The Megiddo modern dictionary English–Hebrew*, Megiddo Publishing Co. Ltd, Tel Aviv 1968.
24. MAALOUF L. (Luwīs Ma‘lūf), *al-Munğid fi l-luğa wa-l-‘adab wa-l-‘ilm, al-Maṭba‘a al-katholikiya*, Beyrut 1966.
25. *Redhouse English Turkish Dictionary*, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık A. Ş., İstanbul 1997.
26. ROCCI L., *Vocabolario greco italiano*, Società editrice Dante Alighieri, Roma 1983.
27. SAMIMY B., *Persa Esperanta Vortaro*, Teheran, 1960.
28. SCARCIA G., *Il volto di Adamo. Islam: la questione estetica nell’altro Occidente*. Venezia: Il Cardo, 1995.
29. *Septuaginta czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami żydowskimi i onomastykonem*. Przekład, wstęp i przypisy Remigiusz Popowski SDB, Vocatio, Warszawa 2014.
30. SIVAN R., LEVENSTON E. A., *The Megiddo modern dictionary Hebrew–English*, Megiddo Publishing Co. Ltd, Tel Aviv 1967.
31. SOKOLOFF M., *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic*, Bar-Ilan University Press, Ramat Gan 1990.

32. SOKOLOFF M., *A Dictionary of Jewish Babilonian Aramaic of the Talmudic and Geonic Periods*, Bar-Ilan University Press, Ramat Gan 2002.
33. STEINGASS F. J., *A comprehensive Persian – English dictionary: including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature*, Routledge K. Paul, London 1892.
34. STEINERT H., *Giacomo Leopardis Sprachansichten. Seine Aufzeichnungen zum Italienischen und der “Parallelo delle cinque lingue” (1817–1829)*, Winter, Heidelberg 2005.
35. TRAINI R., *Vocabolario Arabo–Italiano*, Istituto per l’Oriente, Roma 1966.
36. WHORF B. L., *The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language* [w:] *Language, Culture, and Personality. Essays in Memory of Edward Sapir*, L. Speer et al (red.), Sapir Memorial Publication Fund, Menasha, Wi, 1941, ss. 75–93.
37. ZENKER J. T., *Türkisch – Arabisch – Persisches Handwörterbuch*, Wilhelm Engelmann, Leipzig 1866.
38. ZORELL F., *Lexicon Hebraicum et Aramaicum Veteris Testamenti*, Pontificium Institutum Biblicum, Roma 1968.
39. ZUCHELLI B., *ΥΠΟΚΡΙΤΗΣ. Origine e storia del termine*, La Nuova Cartografica, Brescia 1962 (Università di Genova, Facoltà di Lettere, Istituto di Filologia Classica, e in seguito in *Studi Grammaticali e Linguistici*, 3, Casa Editrice Paideia, Brescia 1963).

Abstract, keywords, about the author

Abstract

In the paper the etymology of the term “hypocrite” in Greek, Hebrew and Arabic is outlined. It has a special place among many European cognates derived from Greek which adopted a meaning slightly or very different to the one confirmed in classical Greek literature. Similarities are determined between the word “hypocrite” and equivalent terms recurring in Biblical and Post-Biblical Hebrew, as well as in the languages of the Islamic ecumene. “Hypocrite” is a term fundamentally connected with a monotheistic perception of the world. The issue regarding the identification of the Hebrew term *hānēf* is broached. This word underwent a semantic evolution, just as deep as *hupokritēs*. As opposed to the Europeanism “hypocrite”, which became secularised, *munāfiq* – an Arabic equivalent – has never separated from its religious meaning.

Keywords: *hypocrite, Greek, Hebrew, Arabic*

Fabrizio Angelo PENNACCHIETTI professor emeritus of the University of Turin, fellow of the Academy of Sciences of Turin, and member of Akademio Internacia de la Sciencoj. He took part as an epigraphist in archaeological missions in Turkey, Malta and Iraq. He devoted himself to Greek epigraphy, Phoenician-Pzaunic and Aramaic epigraphy, Neo-Aramaic dialectology, and comparative semitics, in particular to the history of the syntax of Semitic languages. Select publications: *Il ladrone e il cherubino*, Torino 1993; *Susanna nel deserto*, Torino 1998; *Three mirrors for two Biblical ladies. Susanna and the Queen of Sheba*, Piscataway, NJ, USA, 2006.

E-MAIL: fabrizio.a.pennacchietti@gmail.com

WWW: <http://www.fapennacchietti.it>

